

De gamle Kirkebøger for Hannæs, Vester Han Herred.

VED N. SODBORG.

PAABUD om, at Præsterne skulde føre Kirkebøger, blev udstedt under Christian IV; første Gang d. 20. Maj 1645 til Sjællands Biskop og igen d. 17. Maj 1646 til Landets øvrige Biskopper.

Vel havde enkelte Biskopper tidligere paalagt Præsterne i deres Stifter at føre Kirkebøger, men det var langt fra blevet efterfulgt alle Steder; der skal saaledes kun være ca. 50 Sogne, hvor der er bevaret Kirkebøger fra Tiden før nævnte Paabud.

I Begyndelsen var det kun fødte, viiede og døde, der blev bogførte; senere kom det ogsaa til at gælde for trolovede, introducerede (Barselkvinders Kirkegang) og absolverede. Flere af disse Paabud bortfaldt dog igen efterhaanden. Saaledes blev ved kngl. Reskript af 8. Novbr. 1748 Rangspersoners Fruer fritaget for at lade sig introducere af Præsten efter Barnefødsel, og 1754 fritoges alle Barselkoner derfor, men den gamle Skik med Kirkegangskone, som det kaldtes her, havde saa dybe Rødder i Befolkningen, at den holdt sig længe efter.

Ved Forordningen af 8. Juni 1767 ophævedes det aabenbare Skriftemaal for Lejermaal (Forsyndelse mod det 6. Bud), hvorefter faldne Kvinder og Mænd skulde staa frem i Kirken i Menighedens Paasyn og modtage Absolution for den begaaede Synd; det var dog vist mest Kvinder, det gik ud over. Denne Form af Skriftemaal har efter alt at dømme gjort mere Fortræd end Gavn, og mangan en stakkels forført Kvinde har i Fortvivlelse over at skulle staa offentligt Skrifte berøvet sig Livet. Ogsaa Trolovelse som kirkelig Handling bortfaldt 1799¹).

Til at begynde med var der ikke faste Regler for, hvorledes Kirkebøgerne skulde føres, eller hvilket Format de skulde have, dette var de fleste Steder helt overladt til Præsterne selv, og det er derfor; naturligt, at de gamle Kirkebøger er meget forskellige baade med Hensyn til Indhold og Størrelse. Nogle er ganske smaa, ikke større end en almindelig Lommebog, andre større, vist mest i Kvant og undertiden indbundne i Skindbind.

Der er Præster der med Omhu har ført deres Kirkebøger og skrevet smukt og tydeligt, saa det er let at læse, f. Eks. Præsten Michael Vogelius i Øsløs (1696-1731), og ogsaa tidt givet gode Oplysninger og tilføjet interessante personlige Bemærkninger. Men der er ogsaa andre, der ikke alene har skrevet saa sjusket, at det næsten er ulæseligt, men ogsaa givet saa korte og knappe Oplysninger, at Indholdet for en Del mister sin Værdi.

En Del af de gamle Kirkebøger er ogsaa helt forsvundet, og Grunden dertil er tidt den, at de er gaaet tabt ved Præstegaardens Brand.

Der er blevet hævdet, at af de ældste jydsk Kirkebøger træffer man de fleste nord for Limfjorden og i Aalborg Amt, og at de som Regel ogsaa skal være de bedste²).

Hvis man vil søge sin Slægtshistorie, maa man naturligvis ogsaa gaa til de gamle Kirkebøger, men de kan ogsaa ud over dette mange Gange give interessante Oplysninger. Man kan ved en Gennemgang ofte faa et umiddelbart Indtryk af Tilstandene i de svundne Tider, et Indtryk, der kan have kulturhistorisk Værdi. Hvor tidt møder man f. Eks. ikke Beretninger om Tiggere, Krøblinger eller frugtsommelige Kvinder, der vandrer, eller føres, fra Landsby til Landsby for gerne tilsidst at finde en ynkelig Død i en Grøft eller en Lade; elendige stakkels Mennesker.

Den 11. Decbr. 1812 kom endelig et kongeligt Rescript, der paabød, at fremtidig skulde alle Kirkebøger føres paa skematisk Papir i bestemte Rubrikker, og at de tillige skulde føres i to Eksemplarer, et af Sognepræsten og det andet af Degnen eller Kirkesangeren. I disse nye Kirkebøger, som brugtes til 1. Jan. 1892, og som sammen med de gamle Kirkebøger opbevares i Landsarkiverne, sondredes mellem fødte, konfirmerede og døde af Mand- og Kvindekøn. Desuden var der Rubrikker til Af- og Tilgangslistes.

De ældste Kirkebøger for Øsløs, Vesløs, Arup gaar fra 1686-1800 og er kun af almindeligt Lommebogsformat. Paa det første Blad er smukt præntet, særlig da i Bogen for Øsløs, der ogsaa er den største, 332 Sider, følgende Inddeling:

- I Børnedaab.
- II Barselkvinders Kirkegang.
- III Lig.

Dog er der senere tilføjet Lister over trolovede fra 1783-98 og over viiede fra 1783 og opefter. Desuden findes i samme Format en Kirkebog, der er fælles for alle 3 Sogne og gaar fra 1801-14, da de nye Kirkebøger toges i Brug; i den findes ogsaa Fortegnelse over baade vaccinerede og konfirmerede, de sidste fra 1803 og fremefter. Desuden er der i Kirkebogen for Øsløs nævnt et Stistrups Legat til

¹ Danmarks Kirkebøger ved S. Nygård, i "Vejledende Arkivregistraturer" V.

² Gustav Bang: Kirkebogsstudier, Side 2.

Indkøb af Bibler til fattige Mænd og Kvinder i alle tre Sogne.

Tømmerby-Lild Sognes ældste fælles Kirkebog er af ganske lille Format og gaar fra 1646-73, dog med en Del Lakuner. Der er saaledes ført Bog over viede fra 1646-60 og fra 1664-73; over døde fra 1656-60 og fra 1664-73. Fortegnelsen over fødte og trolovede gaar kun fra 1664-73. - Den næste fælles Kirkebog for begge Sogne gaar fra 1728-1810 og en anden fælles Bog fra 1810-14. I Bogen fra 1728-1810 er den første Side for hvert Sogn præntet med store, rødbrune Bogstaver og inddelt saaledes:

- I Trolovede og viede.
- II Ægte Børn, som døbes.
- III Hendøde og begravede.
- IV Uægte Børn, som døbes.
- V Publice absolverede.

Jeg skal nu ud fra disse 5 Sognes Kirkebøger prøve paa at anføre en Del Uddrag, der kan hjælpe til at give lidt Forstaaelse af, hvordan Bøgerne er blevet ført, men maaske ogsaa give et lille Indblik ind i de svundne Tider.

I Tømmerby-Lild var der fra 1665-73 en Præst, som hed Anders Pedersen Grindsted. Han anfører kun Børnenes Daabsdag, aldrig deres Fødselsdag, og han har den mærkelige Skik, at han foran Navnet paa den kvindelige Fadder, som holdt Barnet over Daaben, altid tegner en pegende Haand, ligesom han altid anfører Daabsdagen med dens latinske Betegnelse. F. Eks.:

1666. Andreas Madtzøn og Anna Pedersdatter i Dalsgaard deris Barn, døbt, Dnica . . . (ulæseligt), kaldet Madtz.

γ Uxor mea (d. v. s. min Kone).

1668. Skammels Pedersøn og Anne Axelsdatter i Tømmerby deris Barn døbt Dnica Rogate (d. v. s. Søndagen før Kristi Himmelfartsdag) kaldet Peder.

γ Min Kone Kirsten Pedersdatter Galschytt.

1670. Buold Jostdaatters uecte Barn døbt Dnica 25 Trinit., kaldet Jost.

ε Jost Christensens Hustru Abild Jostdaatter.

Samme Aar nævner han ogsaa, at "Sjug (syg) Annes uecte Barn" blev døbt og kaldet Christen. -

Medens Anders Pedersen Grindsted var Præst i Tømmerby-Lild, forefaldt der i Kærup Præstegaard en sørgelig og uhyggelig Begivenhed, som sikkert har sat Sindene i Bevægelse derpaa Egnen. Paa sin korte, knappe Maade anfører han under "Døde i Tømmerby Sogn" følgende Beretning:

1667. Maren Jensdaatter, min Pige, som drugnede udi min Kielde (Brønd) Fest (ulæseligt); hvis Lig stod udi aaben Grav indtil Dnicam 3tiam Trinitatis og da jordet.

Og lige nedenunder staar:

Karen Berthelsdaatter, min anden Pige, som vaar skyldig i den andens Død, paagreben och fængslet strax, henrettet 22. Juni.

Maaske har Henrettelsen fundet Sted paa en Bakke ikke langt fra Tømmerby Kirke; gamle Folk har fortalt, at den kaldtes Galgebakken, og at her blev Forbrydere henrettet. Men denne korte Beretning paa den lille, gamle Kirkebogs gulnede Blade lader os ane, hvilken Sorg og Forfærdelse Begivenheden har forvoldt baade Præstfolkene i Kærup Præstegaard og de unge Pigers Slægt.

Som allerede nævnt gik der i det 17. Aarh. et Tog af vandrende Tiggere, elendige Mennesker, ja selv tiggende Børn, henad Landevej ene fra By til By, en Slags vagabonderende Proletariat³). Ogsaa disse sørgelige Forhold giver de gamle Kirkebøger her flere tydelige Vidnesbyrd om. Saaledes skriver den nævnte Tømmerby Præst, Pastor Grindsted, 1667 under "Døde i Lild Sogn":

Anno 1667. Anne Justdaatter, Jost Jensen i Vidsted og salig Karen Christensdaatter deris Barn, død paa Bierget d. 9. Aug. og jordet d. 14., 13 Aar.

Og saa tilføjer han nedenunder:

"Denne 13 Aars Pige skal være fød udi Vidsted (Vedsted), Aaby Sogn, og gik ostiatim (d. v. s. fra Dør til Dør) om Brødet i Jesu Naffn med sin lille Broder Niels Justesen, som siger sig at være i sit 6te Aar, hvilken och har givet os denne Underretning. Anne var bare siug (syg) for sit Bryst udi fire Dage, før hun døde."

Andre Beretninger fra Tømmerby-Lild Sogn under "Hendøde og begravede":

1746, ⁷/₄. En Tigger-Kone, nafnlig Sidsel Pedersdatter; hendes Mand, som han foregav sig at være, lod sig kalde Christen Pedersen.

1769, ²³/₁₀. En fattig Mand, som blev ført fra Østerild til Sogne-Fogden Peder Møller i Tømmerby, hvor han døde og mentes at være fra Nibe - kunde ej tale, da han kom til Tømmerby og sige, hvorfra han var.

Fra Øsløs 1805: En fattig Kone, navnlig Anne Johanne Justdatter fra Hobro og som efter egne Ord der var gift med Lars Larsen og boede i et Hus udenfor Byen, ankom til Holm Mølle og fødte et Pigebarn i Møllerens Lade, som ved Hjemmedaaben her i Øsløs d. 6. 6. blev kaldet Maren.

I Kirkebøgerne for Øsløs, Vesløs, Arup er Børn fødte udenfor Ægteskab ført mellem de ægtefødte, men i Tømmerby-Lild er de jo ført for sig selv. Fra Tømmerby:

1752 d. 2. 1. blev Johanne Jørgensdatters uægte Barn døbt og kaldet Ane Catrine. Ved Daaben blev udlagt for Barnefader Jens Jensen, Soldat af Vesløs.

Fra Øsløs, vist af fin Familie:

1784 d. 25. 10. Antonia Vensel født et uægte Pige-Barn, hjemmedøbt, kaldet Karen Christine. Daaben

³ Se Gustav Bang: Kirkebogsstudier, Side 25.

publ. 1. Novbr. Fadderne: Jens Skomager, Anders Griishave, Christen Lynge, Anne Gregersdatter; baaren af Mad. Griishave. Udlagt til Barnefader Jens Bløde, som tjente Hr. Leuitnant Vensel i Høystrup.

Det var ikke altid let at finde Fædrene til de uægte Børn. Saaledes staa der i Øsløs Kirkebog for 1819: ”udlagt til Barnefader en Kræmer, Jens Andersen af Synden”, eller ”en gift Mand”, og Præsten har tilføjet: ”Det er anden Gang”. Et andet Sted staa der, at ”Quinden er barselligende hos Hans Hede i Øsløs”. Ogsaa Fadderens Navne kan tit være ejendommelige, f. Eks. ”Jens paa Ski” (d. v. s. Skippergade i Øsløs) eller bare ”Karen her” eller Maren Præst.

Af Publice absolverede, altsaa de, der har maattet udstaa Kirkens Disciplin og staa aabenbar Skrifte, er der mange fra Tømmerby-Lild, derimod ingen fra Øsløs, Vesløs, Arup. I Tømmerby-Lild har der saaledes fra 1661-73 været 27 og fra 1728-1810 23, mest Kvinder for Overtrædelse af det 6. Bud. - f. Eks.:

1753 Dom. 2. Advent blev Else Danielsdatter af Tømmerby publice absolveret for hendes begangne Letfærdigheds Synd med Christen Christensen Dase (ulæseligt), som af hende blev udlagt til Barnefader; som Karl bortrømte han fra Præstegaarden, hvor han tiende, og skal nu være Rytter i Randers.

1766 udstod Rytteren Christen Larsen Lynge Kirkens Disciplin for begangen Lejermaal med Anne Marie Nielsdatter Rimer, som havde udlagt ham til Barnefader, Dom. 16. Trinit. 1758, hvilket han forhen ej vilde tilstaa, men nu endelig bekiendte sig at være skyldig udi.

Ved Trolovelse og Vielse maatte Forloverne i Kirkebogen underskrive en Erklæring om, at der intet var til Hinder for Ægteskabets Indgaelse med Hensyn til Slægtskab eller andet. Det kniber undertiden for nogle af Forloverne at skrive deres eget Navn.

”At intet findes enten i Henseende til Slægtskab eller nogen anden Omstændighed saa i ringeste Maade i nogen optænkelig Begivenhed kand være hinderlig udi Ung-Karl Jens Jensen fra Ballerum og Ung-Pige Anne Christensdatter af Øsløs deres Trolovelse og Vielse derfor fuldkommen caveres og indestaar underskrevne tvende Mænd.

Øsløs, d. 5. Jan. 1792.

Anders Bisgaard. Søren Aasted.”

Interessant er det ogsaa at lægge Mærke til Personnavnene i de gamle Kirkebøger. Af Efternavne, Slægtsnavne, gaar mange igen den Dag i Dag, f. Eks. Amtoft, Bundgaard, Thoudal, Thøgersen, Sunesen, Boesen, Odgaard, Bro og mange flere. Blandt Fornavne findes ikke saa sjældent de gamle smukke Mandsnavne Sune, Thøger, Kjeld og Bo samt Kort, Godik, Jeppe og Just. En Færgemand ved Fæggesund kalder sine Tvillingdrenge Abraham og Isak; var det blevet Trillinger, var Patriarken Jakob nok ogsaa blevet opkaldt. - Af Kvindenavne kan nævnes Benta, Benned, Jette, Juline og Marikken (fra Øsløs). 1756 Giedschen, en Datter af Provsten Ole Bagger Praëm i Kærup. En Datter af Junker Peder Rosenørn de

Lassen, Selbjerggaard, fik 1805 det flotte Navn Adelhejda Hedevig Margretha Rosenørn. I 1823 blev et Pigebarn i Frøstrup døbt Jensine Torine, Faderen hed Torjus Torjussen, og i 1829 fik et andet Pigebarn Navnet Torjussense. I 1831 blev et Pigebarn i Nørklit kaldet med det mærkelige Navn Gressine.

Ved en Gennemgang af de gamle Kirkebøger, særlig da for Øsløs, Vesløs, Arups Vedkommende, kan man ikke undgaa at lægge Mærke til, hvor mange Mennesker der op gennem Tiderne har fundet Druknedøden paa Vejlerne, der fra Limfjorden gaar langs op med Hannæs baade paa Øst- og Vestsiden. Vejen til Thy og Han Herred var jo ikke saa lidt kortere over Vejlerne end Nord om disse, og Folk søgte tiest den Vej, selv om den til Tider kunde være farlig. Det lader til, at Bygholm Vejle har været den farligste, ikke alene fordi den var langt den bredeste, men ogsaa fordi der ved Vestsiden noget Nord for det Sted, hvor man plejede at gaa i Land, var et Bløde, som kaldtes Glombak og kaldes saadan endnu, hvor det var livsfarligt at komme ud i, og kom man for langt mod Syd, var der Fare for Fjorddybet. Og da der dengang næppe var andre Vejvisere end Øsløs, Gøttrup og Kettrup Kirketaarne, kunde det let gaa galt, naar Mørket faldt paa, eller det blev Taage eller Højvande, inden man naaede Land. Jeg skal nu anføre nogle Beretninger om Drukningdød paa Vejlerne:

1689 d. 30. Aug. blev fundet Liget af en Kvinde, som var druknet paa Vejlen, og som ”gafves Lov at være afgangne Christen Christensens Hustru i Løgstør, nafnlig Anne Christensdatter, 44 Aar 5 Mdr. 6 Dage gl.”

1702 d. 1. April druknede paa Vesløs Vejle en Vandringsmand fra Thisted ved Navn Anders Lauritzen |: utinam non ebrius :| 57 Aar gl. og blev begravet paa Vesløs Kirkegaard.”

Den latinske Sætning, som Præsten Michael Vogelius har sat ind i Beretningen, er et fromt Ønske, nemlig: Gud give, han ikke var fuld.

Fra Arup Kirkebog: 1775 d. 2. Decbr. døde Johannes Pedersen paa sin Rejse over Hand-Vejlen, og da han d. 16. Maj blev funden, blev han d. 19. samme Md. 1776 begravet, 35 Aar.

1793 i Septbr. Jens Pedersen i Amtoft, som havde været østen i Landet, endte sine Dage paa sin Hjemrejse i Bygholm Vejle, som han var gangen over og efter nogen Tid fundet af Vandet opkastet ved Holm-Tunge.

1824 druknede Gdmd. og Kaagejer Jens Andersen Boesen, Øsløs, ved at optage Bundgarn i Tømmerby Fjord, og 1854 druknede to unge Mennesker fra Vesløgsgaard, nemlig Snedker Peder Christian Mikkelsen fra Øsløs og Gartner Thyge Chr. Suhr Andersen fra Sdr. Kongerslev. Præsten har tilføjet: ”Disse 2de meget yndede unge Mennesker druknede paa Vesløs Vejle”.

”Drukned af Vanvare i Glombak ved at give sig af Ubesindighed ud i en Baad”, skriver Præsten i

Øsløs 1828 om en 11-aarig Pige Karen Christensdatter fra Vesløs, som tjente hos Søren Thoudal i Øsløs. - Og der kunde nævnes endnu flere.

Af andre Dødsfald skal her kun anføres nogle enkelte. - Den omtalte Præst Anders Pedersen Grindsted i Kærup anfører kort og godt et Dødsfald saaledes:

”1671. Maren Christensdatter, den dumme i Rotbøl, døde 3. April, 53 Aar”. Med den dumme menes den døvstumme.

Et Dødsfald, der ligesom fortæller om megen Lidelse og en haard Kamp med Døden, findes i Kirkebogen for Vesløs: ”1799 d. 6. Febr. døde Lars Jensen fra Vuust paa Hjemrejse fra Thisted, da han i en stærk giennemtrængende Kulde ikke naaede længere end til Vesløs, hvor han om Natten kom, og da han ikke nogensteds kunde komme ind, maatte han i den haarde Kulde opgive sin Aand. Derefter blev han d. 13. begravet i sin Alders 33. Aar.”

”Anno 1687 d. 28. Marts døde Peder Willomsen, Degn i Arup, nogle og 50 Aar gl., som i mange Aar hafde været forrykt i Hovedet.”

”1697 d. 20. Febr. Klokkeren 10 Formiddag døde Welbyrdig Niels Lange og blev hensat i Øsløs Kirke d. 4. Marts, 73 Aar 22 Uger og 2 Dage gl.” Niels Lange ejede Gaarden Øsløs Bisgaard.

Selv mord betragtedes forhen som en Forbrydelse. Selv langt op i forrige Aarhundrede maatte Amtets Tilladelse søges, for at en Selvmorder maatte faa

kirkelig Begravelse. Men der udvistes ogsaa tidt unødigt Strenghed overfor stakkels sindssvage Mennesker. Her et Eksempel fra 1794:

”Jens Giærups Hustru i Tømmerby, Anne Nielsdatter, som skar sig i Struben, da hun havde ligget længe svag, og det blev angivet for Herreds-Fogden, som strax holdt Synsforretning, at hun havde i Sygdommen været noget vild i Hovedet, blev det af Amtmanden i Thisted tilladt, at hun maatte begraves paa Kirkegaarden, dog uden al Ceremoni, og skulde derfor ingen Jordpaakastelse af Præsten.”

Da Præsten Ole Praëm i Slutningen af Aaret 1800 indfører det sidste Dødsfald i den gamle Kirkebog for Øsløs, har han talt op, hvor mange der er døde i de sidste 100 Aar, og slutter saledes:

”I dette Seculo ere døde i Øsløs Sogn 758 Sjæle.”

(Historisk Årbog for Thisted amt 1935, side 85-96)